

MEDİASIYA PROSESİNİN ƏSASLARI: hüquqi aspektlər

Etibar Əli oğlu Əliyev,
Azərbaycan Hüquqşünasları Konfederasiyasının
üzvü, Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi
“İnsan hüquqları və informasiya hüququ“
UNESCO kafedrasının professoru, hüquq elmləri
doktoru.

e-mail: a-etibar@rambler.ru

telefon:+99450 220 24 42;

Hüseynova Fatimə Etibar qızı,
Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi
“Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ
kafedrası”nın dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə dok-
toru.

e-mail: lawyer.fatima85@gmail.com,

telefon:+99450 206 24 42;

Mirzəyeva Leyla Eytibar qızı,
Azərbaycan Respublikası Sumqayıt İnzibati
Məhkəməsinin hakimi, hüquqşünas.

e-mail: leylamirzayeva88@mail.ru,

Elmi tədqiqat işində müəlliflər tərəfindən Azərbaycan Respublikasında mediasiya prosesinin əsaslarının hüquqi aspektləri nəzərdən keçirilir. Qeyd edilir ki, mülki və kommersiya, eləcə də ailə, əmək və inzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrin alternativ həlli mediasiya prosesi vasitəsilə həyata keçirilir. Mediasiya prosesi tərəflərin mübahisə işi üzrə qərar qəbul etmə prosesini ehtiva edir.

Mediasiya prosesinin əsasları dedikdə mübahisələrin alternativ həll və mediasiyaya müraciət, mübahisələrin yaranma səbəbləri, təhlili və dinamikası, mübahisələrin yaranmasının və həll edilməsinin mərhələləri, mübahisələrin həllinə psixoloji maneələr, mediasiyaya müraciətin formaları, mediasiya prosesi və onun mərhələləri, eləcə də mediasiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı yaranan digər münasibətləri nizama salan hüquq normalarının sistemi başa düşülür. Mediasiya prosesi müvafiq normativ hüquqi aktlar vasitəsi ilə tənzimlənir.

Açar sözlər: mediasiya, alternativ həll, mediasiya prosesi, hüquqi aspektlər, mediasiya münasibətləri, mediasiya prosesinin tərəfləri, mediator.

Qeyd etməliyik ki, hər bir tərəfin, mövqenin, xahişin altında maraq vardır. Azərbaycan dilinin izahlı lüğətinə görə, maraq bir şeyə diqqət göstərmək, bir şeyi bilmək, öyrənmək həvəsi, meyili, arzusu deməkdir.(1)

Mübahisələrin alternativ həlli mediasiya prosesi vasitəsilə həyata keçirilir. Mediasiya prosesi dedikdə mübahisə üzrə qərar qəbul etmə prosesi, tərəflər irəli sürən və öz mövqələrini, maraqlarını arqumentlər ilə əsaslandırılan tərəflər arasında formalaşan qarşılıqlı təsir mexanizmi başa düşülür. Lakin mediasiya prosesi mərhələlərinin əsasında duran fundamental reallıq ondan ibarətdir ki, mübahisə tərəfləri yalnız onların mövqələrinin necə qəbul edilməsindən deyil, həm də onların maraqlarının necə təmin edilməsindən asılı olaraq qərar qəbul edirlər.

Mediasiya sahəsindəki bilikləri ötürmək və iştirakçıların mediasiya sahəsindəki bacarıqlarını yeniləmək üçün “ADR Center”-in mediasiya mərhələləri üzrə metodologiyası uzunmüddətli praktikaya əsaslanaraq, mediasiya prosesinin mərhələləri-

ni aşağıdakı kimi fərqləndirir: hazırlıq, birgə sessiya, fərdi sessiyalar və yekun sessiya.(2)

Göstərilən dörd əsas mərhələ mediasiya haqqında sorğunun – müraciətin daxil olması tarixindən mediasiya prosesinin yekunlaşması vaxtına qədər xronoloji ardıcılıqla bölünür. Belə ki, mediasiyaya müraciətlə bağlı proses mediatorun və tərəflərin “hazırlanması” ilə başlayır - birinci mərhələ, birgə açılış sessiyası və ya “məlumatlandırma” mərhələsi ilə davam edir - ikinci mərhələ. Növbəti üçüncü mərhələ olan fərdi sessiyalar da, faktiki olaraq, iki etapdan ibarətdir – “araşdırma” və “danışıqlar”. Yekun mərhələ isə yekun sessiyadır – dördüncü mərhələ; bu mərhələyə tərəflərin razılıq əldə edə bilib-bilməməsindən asılı olmayaraq, mediasiya prosesinin yekunlaşdırılması üçün lazım olan bütün zəruri işlərin həyata keçirilməsi daxildir.

Mediasiya hüquq institutunun xüsusi hissəsi müəyyən struktur tərkib hissələrdən ibarətdir ki, mediasiya prosesinin əsasları subinstitutu onlardan biri sayılır. Mediasiya prosesinin əsasları dedikdə mübahisələrin alternativ həll (MAH) və mediasiyaya müraciət, mübahisələrin yaranma səbəbləri, təhlili və dinamikası, mübahisələrin yaranmasının və həll edilməsinin mərhələləri, mübahisələrin həllinə psixoloji maneələr, mediasiyaya müraciətin formaları, mediasiya prosesi və onun mərhələləri, eləcə də mediasiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı yaranan digər münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının sistemi başa düşülür.

Mediasiya prosesinin ilkin, yəni başlanğıc mərhələsi məhz mediasiyaya müraciətdən başlayır. Məlum olduğu kimi, cəmiyyətdə tarixən mübahisələrin alternativ həll (MAH) spektri təşəkkül tapmışdır. Mediasiya da unikal proses olaraq, MAH spektrinin əhatə dairəsinə daxildir. Mediasiya haqqında qa-

nunvericiliyə görə, mediasiya dedikdə mediatorun (mediatorların) vasitəçiliyi ilə tərəflər arasında yaranmış mübahisənin qarşılıqlı razılıq əsasında həlli ilə bağlı müəyyən olunan proses nəzərdə tutulur.(3)

Eyni zamanda, hüquq ədəbiyyatı səhifələrində göstərilir ki, mübahisələrin həlli üzrə proseslərdə aşağıda göstərilən formatlar ehtimal edilir: (4)

- transformativ mediasiya;
- asanlaşdırıcı mediasiya;
- qiymətləndirici mediasiya;
- zərərçəkmiş-təqsirkar mediasiyası;
- Ombudsman proqramları üçün mediasiya;
- məhkəmə mediasiyası və s.

Mediasiyanın həyata keçirilməsi üçün ilkin şərt kimi tərəflər arasında yaranmış və ya yarana biləcək mübahisə faktoru çıxış edir. Söhbət mülki işlər və kommersiya mübahisələri (xarici elementli mübahisələr də daxil olmaqla), ailə münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr, əmək münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr və inzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrdən gedir (MHQ, maddə 3). Mediasiya qanunvericiliyində təsbit edilmiş hüquq normalarına uyğun olaraq, ailə və əmək münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr üzrə məhkəməyə müraciət etməmişdən əvvəl ilkin mediasiya sessiyasında iştirak tələb olunur (MHQ, maddə 28, 29). Ona görə də müvafiq mübahisəyə baxılması üçün mediasiyaya müraciət ilkin mərhələ kimi vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd etməliyik ki, mübahisə ictimai münasibətlərin tərkib hissəsi kimi, adətən, tərəflərin eyni bir məsələ ilə bağlı ziddiyyətli maraqlara malik olduqlarına inandıqda əmələ gəlir.(5) Başqa sözlə ifadə etsək, mübahisə – fikirlərin, mövqələrin, mülahizələrin uz-

laşmayaraq kəşiməsidir və bu zaman tərəflər öz mövqeyini müdafiə edərək qarşı tərəfin dəlillərini və ya arqumentlərini təkzib etməyə çalışır. İctimai münasibətlər inkişaf edərək mürəkkəbləşdikcə mübahisələrin də qəlizliyi və əmələgəlmə səbəbləri daha da çoxalır. Göstərilən bu amillər mübahisənin yaranmasına və ağırlaşmasına, eyni zamanda, onun praktik və hüquqi həllinə də təsir edir.

Mübahisənin məzmununu təşkil edən aspektləri, şərti olaraq, iki qrup üzrə fərqləndirmək mümkündür:

1. Mübahisənin “məqsədi” (motiv və arqumentləri) və açıq aspektləri;

2. Mübahisənin aşkar olmayan (görünməyən) və aşkar edilməli olan “subyektiv” aspektləri.

Bu o deməkdir ki, mübahisə edən tərəflər tətbiq ediləcək mediasiya qanunvericilik aktlarına, sübutedici amillərə, faktlara və mövcud situasiyaya, habelə mübahisənin görünən aspektlərinə aktiv diqqət yetirməklə öz hüquqi mövqelərini formalaşdırırlar; belə vəziyyəti aktiv yanaşma da adlandırmaq olar. Bununla yanaşı, mübahisə tərəfləri mübahisənin əsl səbəb və motivlərini, həmçinin mübahisənin narahatlıqlar, qavrayışlar, qorxular, emosiyalar, duyğular, ehtiyaclar, dəyərlər və ya maraqlar kontekstində müəyyən edilən subyektiv aspektləri nəzərdən qaçırırlar; belə mövqeyə passiv yanaşma deyilir.

Qeyd edilən amillər mediasiyaya ilkin müraciət zamanı nəzərə alınarsa, həm mübahisə edən tərəflər, həm də mediator mübahisənin əsl mahiyyətini, mövcud situasiyanı və özlərinin həmin mübahisənin əmələ gəlməsində rollarını daha yaxşı və aydın anlaya bilərlər.

Qeyd etməliyik ki, mediasiyaya müraciət proseduru həyata keçirilərkən müəyyən mediasiya münasibətləri yaranır. Yaranan bu

cür münasibətlər müvafiq mediasiya-hüquq normaları vasitəsi ilə qaydaya salınaraq tənzimlənir. Müvafiq mediasiya-hüquq normaları isə, əsasən, aşağıda göstərilən normativ hüquqi aktlarda təsbit olunmuşdur:

– “Mediasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (MHQ).6 Adıçəkilən qanunda mediasiyaya müraciətlə bağlı ictimai münasibətləri tənzimləyən müvafiq hüquq normaları öz əksini tapmışdır. Bu kontekstdə, məsələn, aşağıdakıları göstərə bilərik: maddə 21.5 – mediasiya prosesi barədə təklifin göndərilməsi, maddə 21.6 – tərəflərdən birinin mediasiya prosesinin tətbiqi barədə zəruri məlumatların və ya yazılı formada təklifin qarşı tərəfə göndərilməsi, maddə 21.7 – göndərilmiş təklif 10 gün ərzində cavablandırılmadıqda və ya hər hansı formada rədd edildikdə mediasiya prosesinə avtomatik xitam verilməsi, maddə 29.1 – ilkin mediasiya sessiyasında iştirak etmək üçün müraciət edən tərəflərə mediator tərəfindən mediasiya prosesinin mahiyyətinin, üstünlüklərinin və qaydalarının izah edilməsi, tərəflərlə birgə və ayrılıqda görüşlər keçirilməsi, maddə 31.1 – məhkəmə mediasiyası zamanı məhkəmə icraatı müddətinin dayandırılması, maddə 35.1 – mediasiya prosesi tətbiq edildikdə tərəflər arasında mübahisə üzrə qanunla nəzərdə tutulan iddia müddəti axımının dayandırılması və s. müddəalar;

– Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi (MM).7 Sözügedən normativ hüquqi aktın, məsələn, XVIII fəslə (maddə 372-384) “İddia müddəti” adlanır. Burada iddia müddətinə anlayış verilir, habelə iddia müddətinin müəyyənləşdirilməsi, iddia müddətinin tətbiqi və s. məsələlər barədə müddəalar yer almışdır. Belə ki, başqa şəxsdən hər hansı hərəkəti yerinə yetirməyi və ya yerinə yetirməkdən çəkinməyi tələb etmək hü-

ququna müddət şamil edilir. Hüququ pozulmuş şəxsin iddiası ilə hüququn müdafiəsi üçün müddət iddia müddəti sayılır. Ümumi iddia müddəti on il, müqavilə tələbləri üzrə iddia müddəti üç il, daşınmaz əşyalarla bağlı müqavilə tələbləri üzrə iddia müddəti altı il, vaxtaşırı icra edilməli öhdəliklərdən irəli gələn tələblər üzrə iddia müddəti isə üç il təşkil edir. Tələblərin ayrı-ayrı növləri üçün MM ilə ümumi müddətə nisbətən qısaldılmış və ya uzadılmış xüsusi iddia müddətləri təyin edilə bilər. Bu qaydalar, əgər qanunla ayrı hal müəyyənəlməyibsə, xüsusi iddia müddətlərinə də şamil edilir və s.;

– Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosessual Məcəlləsi (MPM).⁸ Bu məcəllədə mediasiyaya müraciət proseduru həyata keçirilən zaman faydalı ola biləcək kifayət qədər müvafiq hüquq normaları təsbit edilmişdir. Məsələn, MPM-in X fəslə (maddə 128-133) prosessual müddətlərə, XVIII fəslə (maddə 254-258) iş üzrə icraatın dayandırılması, XX fəslə (maddə 261-262) iş üzrə icraata xitam verilməsi barədə müddəalara həsr olunmuşdur və sairə;

– Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi (İXM).⁹ İnzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrlə bağlı mediasiyaya müraciət prosesinin həyata keçirilməsi zamanı İXM-də təsbit edilmiş müvafiq hüquq normalarından istifadə oluna bilər. Məsələn, göstərilən məcəllənin III bölməsi “İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraat” adlanır (maddə 48-98). Həmin bölmədə inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraata dair ümumi müddəalar, inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın iştirakçıları, onların hüquq və vəzifələri, inzibati xəta haqqında iş üzrə sübutlar və onların qiymətləndirilməsi, eləcə də icraatla bağlı digər tədbirlərin təmin edilməsi istiqamətində prak-

tiki cəhətdən vacib müddəalar ehtiva olunur və s.;

– Azərbaycan Respublikasının İnzibati-Prosessual Məcəlləsi (İPM).¹⁰ Məcəllədə prosessual müddətlər, proses iştirakçıları, iddianın növləri, iddia müddəti və s. barədə müvafiq hüquq normaları təsbit edilmişdir (maddə 22-39) ki, onlar da mediasiyaya müraciət prosesində əhəmiyyət kəsb edə bilər;

– Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi (AM).¹¹ Adəçəkilən normativ hüquqi aktda ailə hüquqlarının müdafiəsi (maddə 7), ailə münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrin mediasiya vasitəsilə həlli (maddə 7-1), ailə münasibətlərinə iddia müddətinin tətbiqi (maddə 8) və s. ilə bağlı müddəalar yer almışdır;

– Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi (ƏM).¹² Məcəllədə göstərilir ki, fərdi əmək mübahisələri mediasiya vasitəsilə həll oluna bilər. Fərdi əmək mübahisələri ilə bağlı məhkəməyə müraciət etməmişdən əvvəl “Mediasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada ilkin mediasiya sessiyasında iştirak tələb olunur (maddə 294).

Fərdi əmək mübahisələrinin həllində iddia müddətləri xüsusi qaydada tənzimlənir. Belə ki, məsələn, işçi öz hüququnun pozulduğunu aşkar etdiyi gündən etibarən 3 təqvim ayı ərzində fərdi əmək mübahisələrinə baxan orqana müraciət edə bilər; həmçinin ziyan vurulmaqla bağlı yaranmış əmək mübahisələrinin həlli üçün işçi, hüququnun pozulduğunu aşkar etdiyi gündən etibarən 1 il ərzində məhkəməyə müraciət edə bilər. İşçilərin həyat və sağlamlığına vurulmuş zərərin ödənilməsi haqqında tələblərə iddia müddəti şamil edilmir. Göstərilən müddətlər üzürlü səbəblərdən – iddiaçının xəstələnməsi, ezamiyyətdə, yaşayış yerindən kənarında məzu-

niyyətdə olması, yaxın qohumunun ölməsi və digər obyektiv hallarla bağlı səbəblərdən ötürülərsə, fərdi əmək mübahisəsinə baxan orqan buraxılmış müddəti bərpa edərək mübahisəyə mahiyyəti üzrə baxa bilər. Eyni zamanda, ƏM-də qeyd edilir ki, iddiaçının «yaxın qohumu» dedikdə, işçinin atası, anası, babası, nənəsi, əri (arvadı), uşaqları, bacıları, qardaşları, qudaları, ərinin (arvadının) valideynləri, qardaşları, bacıları başa düşülməlidir (maddə 296). Məcəllədə həmçinin müəyyən edilmişdir ki, mediasiya prosesinin tətbiqi ilə əlaqədar iddia müddətinin axımının dayandırılması məsələsi MHQ ilə müəyyən edilir və s.;

– “Vətəndaşların müraciətləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (VMQ).¹³ Bu normativ hüquqi aktda da mediasiyaya müraciətlə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsində əhəmiyyətli ola biləcək müvafiq hüquq normaları təsbit edilmişdir. Məsələn, müraciət etmək hüququ (maddə 1), vətəndaşların müraciətlərinə dair tələblər (maddə 6), vətəndaşların yazılı müraciətlərinin qəbulu, qeydiyyatı və onlara baxılması qaydası (maddə 7), müraciətə baxılması müddəti (maddə 10) və s. müddəalar;

– Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Qərarı.¹⁴ Mediasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı münasibətlərin nizama salınmasında müvafiq hüquq normalarının şərh edilməsinə dair adıçəkilən orqanın qərarları hüququn mənbəyi kimi mühüm rol oynayır. Nümunə qismində aşağıdakı qərarları göstərə bilərik: məsələn, Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373.2 və 384.0.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 3 iyun 2013-cü il tarixli Qərarı (Qərarında qeyd edilir ki, MM-in 384.0.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan əşya hüquqlarının

müdafiəsi ilə əlaqədar tələblərə iddia müddətinin şamil edilməməsi kredit müqavilələrindən yaranan münasibətlərə aid edilə bilməz); Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 155-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 4.3–4.6, 55.2, 152.1.6 və 152.1.6-1-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 14 dekabr 2022-ci il tarixli Qərarı (Qərarında deyilir ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsində təsbit edilmiş məhkəmə müdafiəsi hüququnun təmin edilməsi məqsədi ilə, Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 155.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, ilk iddia ilə birlikdə baxılmaq üçün qarşılıqlı iddia verən cavabdehdən həmin Məcəllənin 4.3–4.6-cı maddələrinə əsasən kommersiya mübahisələri, həmçinin ailə və əmək münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr üzrə məhkəməyə qədər nizamlama qaydalarına (pretenziya və mediasiya) riayət edilməsi tələb olunmur) və digər qərarlar.

Beləliklə, yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, qeyd edə bilərik ki, mediasiyaya müraciət hüquqi qurum kimi mediasiya prosesinin əsasları subinstitutunun tərkibində yer almışdır. Deməli, mediasiyaya müraciət anlayışı özündə mülki işlər və kommersiya mübahisələri (xarici elementli mübahisələr də daxil olmaqla), eləcə də ailə münasibətlərindən, əmək münasibətlərindən və inzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrin mediasiya təşkilatlarında həlli üçün mediasiyaya müraciətlə bağlı yaranan ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının sistemini ehtiva edir.

Vətəndaş cəmiyyətində həyata keçirilən mediasiya fəaliyyətinin elmi-nəzəri kontekstdə təhlili və formalaşmış praktika nəticəsində qeyd etməliyik ki, mediasiyaya müraciətin

dörd əsas növü mövcuddur. Bu sırada aşağıdakıları göstərə bilərik:

- 1) tərəflərin könüllü təşəbbüsləri;
- 2) müqavilədə nəzərdə tutulmuş tələblər;
- 3) məhkəmə tərəfindən mediasiyaya yönəldilmə;
- 4) qanunvericiliyin göstərişi ilə mediasiya.

Birinci, tərəflərin könüllü təşəbbüsləri anlayışı onu ifadə edir ki, əgər hər iki tərəf yaranmış və ya yarana biləcək mübahisəni mediasiya üsulu vasitəsilə həll etmək istəyirsə, onlar öz könüllü təşəbbüsləri ilə qarşılıqlı seçdikləri mediatora və ya mediasiya təşkilatına müraciət edə bilərlər.¹⁵ Belə halda mediasiya prosesi, əsasən, tərəflərin istəklərinə uyğun olaraq, lakin, MHQ-nin tələblərinə cavab verməsi şərti ilə təşkil edilir. Bu zaman tərəflər mediator barədə, eləcə də mediasiya təşkilatı barədə və ya hər hansı digər şərt barədə razılığa gəlmədikləri təqdirdə mediasiyadan imtina etmək hüququna malikdirlər.

İkinci, müqavilədə nəzərdə tutulmuş tələblər dedikdə tərəflər arasında bağlanan “müqavilə-əqd”ə daxil edilən xüsusi qeyd başa düşülür. Belə qeyd hüquq ədəbiyyatında klauzula (latınca – clausula) adlanır.¹⁶ Müqaviləyə xüsusi olaraq daxil edilən belə bir konkret qeyd (klauzula) mübahisələrin müqavilə-əqd bağlayan tərəflərin qarşılıqlı razılığı əsasında mediasiya təşkilatlarında baxılıb həll edilməsini şərtləndirir və onlar üçün müvafiq öhdəlik yaradır. Bu o deməkdir ki, müqavilədə mediasiya barədə qeyd-şərtin nəzərdə tutulması tərəfləri məhkəmədən əvvəl mediasiya təşkilatına müraciət etməyə məcbur edir. Bununla yanaşı, klauzula prinsipindən mediasiya münasibətlərinin ayrı-ayrı aspektlərinin nizamlanmasında da istifadə oluna bilər.

Üçüncü, məhkəmə tərəfindən mediasiyaya yönəldilmə mediasiyaya müraciətin digər bir əsası sayılır. Belə təşəbbüs bəzi hallarda tərəflər üçün məcburi olan məhkəmənin göstərişi və ya sərəncamı formasında, digər hallarda isə, sadəcə olaraq, tövsiyə xarakterli ola bilər. Belə ki, məhkəmə prosesinin istənilən mərhələsində məhkəmə işin hallarını nəzərə alaraq, öz təşəbbüsü ilə, yaxud tərəflərdən birinin müraciəti əsasında onlara mübahisənin mediasiya vasitəsilə həllini təklif edə bilər. Tərəflər arasında “Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə” bağlanarsa, məhkəmə icraatı barışıq sazişi və mediasiya prosesinin nəticələri barədə protokol təqdim edilənədək dayandırılır.

Qeyd etməliyik ki, tərəflər qarşılıqlı razılıq əsasında mübahisəyə baxacaq mediasiya təşkilatı və ya mediator barədə razılığa gələ bilərlər. Belə razılıq olmadıqda, mübahisəyə həmin məhkəmə ilə eyni şəhər və ya rayonda yerləşən, həmin şəhər və ya rayonda mediasiya təşkilatı olmadıqda isə, həmin məhkəmənin yerləşdiyi inzibati ərazi vahidinə ən yaxın şəhər və ya rayonlardan birində yerləşən mediasiya təşkilatında baxılır. Məhkəmə ilə eyni şəhər və ya rayonda yerləşən mediasiya təşkilatı mövcud olmadıqda və ya həmin mediasiya təşkilatında iş baxılması mümkün olmadıqda, tərəflərdən hər hansı birinin müraciəti əsasında mübahisənin aidiyyəti üzrə aid olduğu məhkəmə mediasiyasının aparılması üçün mediator müəyyən edə bilər.¹⁷

Mediasiya prosesində iştirak edən, lakin müsbət nəticə əldə etməyən tərəflər və ya onlardan biri mediasiya prosesinin nəticələri barədə protokolu təqdim etməklə növbəti dəfə məhkəməyə müraciət etdikdə dayandırılmış icraat təzələnilir və iş məhkəmə tərəfindən baxılır. Tərəflər arasında mübahisə mediasiya vasitəsilə həll edildikdə isə barışıq

sazişi məhkəməyə təqdim olunur. Məhkəmə təqdim edilmiş bərabər sazişini təsdiq etdikdə həmin iş üzrə icraata xitam verilir.

Dördüncü, mediasiyaya müraciət üçün əsas sayılan hallardan biri də qanunvericiliyin göstərişi ilə mediasiya adlanır. Belə ki, müəyyən hallarda tərəflərin mediasiyada iştirakı MHQ-yə əsasən məcburi hesab edilir və bu şərtə əməl edilməməsi işin baxılmamış saxlanması üçün əsas ola bilər. Məsələn, mediasiya haqqında qanunvericiliyə görə, kommersiya, ailə və əmək münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrlə bağlı məhkəməyə müraciət etməzdən əvvəl ilkin mediasiya sessiyasında iştirak tərəflər üçün məcburi tələb kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Ümumiyyətlə, mediasiyanın tətbiqi üçün əsaslar və bununla bağlı münasibətləri tənzimləyən müddəalar mediasiya qanunvericiliyində ayrıca yer almışdır (MHQ, maddə 21). Qanunvericilik aktında göstərilir ki, mediasiya prosesi tərəflər arasında bağlanan "Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə" əsasında və ya MHQ-nin 28-ci və 29-cu maddələrinə uyğun olaraq, ilkin mediasiya sessiyasında iştirak etməklə həyata keçirilir. "Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə" tərəflər arasında yaranmış mübahisənin məhkəməyə verilməsinə qədər və ya məhkəmədə işə baxılan zaman tətbiq edilir.

"Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə"nin bağlanması təşəbbüsü ilə tərəflər və ya onlardan biri çıxış edə bilər. Məhkəmələr də tərəflərə aralarında yaranmış mübahisənin mediasiya yolu ilə həllinə dair təkliflər verirlər. MHQ-nin 3.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda isə (yəni kommersiya mübahisələri, həmçinin ailə və əmək münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr üzrə məhkəməyə müraciət etməmişdən əvvəl ilkin mediasiya sessiyasında iştirak tələb

olunur) müvafiq orqanlar (qurumlar) tərəflərə ilkin mediasiya sessiyasında iştirak etmək vəzifələrini izah edirlər. 18 MHQ ilə müəyyən edilmiş qaydada "Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə"nin bağlanması məhkəmədə tərəflər arasında baxılan mülki, kommersiya və inzibati mübahisələrə dair işlər üzrə icraatın dayandırılmasına səbəb olur.

Mediasiya prosesi sözügedən Qanunun 21.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş təklifin göndərildiyi andan, belə təklif olmadıqda isə bu Qanunun 28-ci və 29-cu maddələrinə nəzərdə tutulmuş hallarda tərəflərin ilkin mediasiya sessiyasında iştirak etdiyi, digər hallarda isə MHQ-nin 22-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş "Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə" bağlandığı andan başlanmış sayılır. Tərəflərdən biri mediasiya prosesinin tətbiqi barədə yazılı formada digər tərəfə mediasiya qanunvericiliyində nəzərdə tutulan məlumatları, həmçinin tərəflərin qarşılıqlı razılaşdığı mediator (mediatorlar) və ya mediasiya təşkilatı varsa, bu barədə məlumatı, olmadıqda isə bu barədə təklifləri əks etdirən təklifi göndərir. Tərəflər arasında başqa qayda müəyyən edilmədiyi halda, qeyd edilən bu təklif tərəfə mediasiya sessiyasının keçirilmə tarixindən azı 5 gün əvvəl təqdim edilməlidir.

Mediasiya qanunvericiliyinə uyğun olaraq göndərilmiş təklifə 10 gün ərzində cavab verilmədikdə mediasiya prosesinə MHQ-nin 32.1.4-cü maddəsinə əsasən, həmin təklif 10 gün ərzində hər hansı formada rədd edildikdə isə mediasiya prosesinə MHQ-nin 32.1.3-cü maddəsinə əsasən avtomatik xitam verilir.

Tərəflər arasında mediasiyaya dair qeyd-şərtə mediatorun (mediasiya təşkilatının) adı müəyyən edildiyi halda və MHQ-nin 21.6-cı maddəsinə uyğun olaraq göndərilmiş

təklifə 10 gün ərzində cavab verilmədikdə və ya təklif rədd edildikdə, təklifi göndərən tərəf mediasiyaya dair qeyd-şərtə nəzərdə tutulmuş mediatora (mediasiya təşkilatına) müraciət edir. Həmin mediatorun (mediasiya təşkilatının) mediasiya qanunvericiliyində nəzərdə tutulan məlumatları və mediasiya sessiyasının keçirilmə tarixi, vaxtı və yerini əks etdirən mediasiya sessiyası barədə bildirişi tərəflərə təqdim etməsindən sonra tərəflər və ya onlardan biri mediasiya sessiyasında iştirak etmədikdə və ya iştirak etməkdən yazılı şəkildə imtina etdikdə, yaxud “Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə”ni imzalamağa razı olmadıqda, mediator sessiyada iştirak edən və etməyən tərəfləri qeyd etməklə “Mediasiya sessiyasında iştirak edilməməsi” ilə bağlı arayışı həmin şəxslərə təqdim edir. Tərəflər arasında başqa qayda müəyyən edilmədiyi halda, qeyd edilən bildiriş tərəflərə mediasiya sessiyasının keçirilmə tarixindən azı 5 gün əvvəl təqdim edilməlidir.

Şərh etdiyimiz dörd növ əsaslarla yanaşı, mediasiyaya müraciətin həm də elmi-praktik müstəvidə təsnifini aşağıdakı kimi formulə etmək mümkündür:

- mediasiyaya müraciətin faktiki əsası;
- mediasiyaya müraciətin hüquqi əsası.

Qeyd etdiyimiz kimi, mediasiyaya müraciət olunması üçün faktiki əsas mövcud olmalıdır. Mediasiyaya müraciətin faktiki əsası dedikdə mediasiya hüququnun bir subyekti ilə digər subyekti arasında mülki işlər və kommersiya mübahisələri (xarici elementli mübahisələr də daxil olmaqla), eləcə də ailə, əmək və inzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrin mövcud olması və ya yarana bilməsi faktı başa düşülür. Belə ki, mediasiya hüququnun bir subyekti tərəfindən başqa subyektə zərər

vuran hərəkət edir və ya hərəkətsizliyə yol verir. Bu zaman vurulmuş zərər iki formada (növdə) ola bilər: əmlak zərəri; qeyri-əmlak zərəri.

Əmlak zərəri dedikdə maddi ziyan başa düşülür; buna görə də, ona çox vaxt maddi zərər deyilir. Maddi zərər mediasiya hüquq subyektinə vurulmuş elə bir ziyandır ki, həmin ziyanı pulla qiymətləndirmək mümkündür; həm də zərərin bu növü faktiki mübahisənin və hüquqda maddi məsuliyyətin yaranmasına səbəb olur.

Qeyri-əmlak zərəri dedikdə mediasiya hüquq subyektinə vurulan və pulla qiymətləndirilməsi mümkün olmayan qeyri-maddi ziyan başa düşülür; ona həm də qeyri-maddi zərər deyilir. Qeyri-maddi zərər isə, faktiki olaraq, subyektlər (tərəflər) arasında mübahisənin yaranmasına səbəb olur.

Mediasiyaya müraciət üçün təkə faktiki əsasın mövcudluğu kifayət etmir. Bundan ötrü həm də hüquqi əsasın mövcud olması tələb edilir. Əgər hüquqi əsas yoxdursa, onda tərəflərin mediasiyaya müraciət etməsi mümkün olmur, istisna edilir. Mediasiyaya müraciətin hüquqi əsası dedikdə mediasiya fəaliyyəti sahəsində hüquqi cəhətdən məcburi olan normativ hüquqi aktların elə məcmusu başa düşülür ki, bu hüquqi aktlara əsasən, mülki işlər və kommersiya mübahisələri (xarici elementli mübahisələr də daxil olmaqla), eləcə də ailə, əmək və inzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr üzrə tərəflərin mediasiyaya müraciət etmək imkanı yaranır. Hüquqi aktlar dedikdə isə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, AM, ƏM, MM, MPM, MHQ və digər aktlar nəzərdə tutulur.

Hüquqi öhdəlik və vəzifələr hüquq subyektlərinin üzərinə məhz normativ hüquqi

aktlar vasitəsi ilə qoyulur. Əgər subyektlər normativ hüquqi aktların onların üzərinə qoyduğu hüquqi öhdəlikləri pozarlarsa, bunun nəticəsində, təbii ki, digər subyektə zərər vurulur. Zərər vurulması faktı isə, öz növ-bəsinə, hüquqi kontekstdə mübahisənin yaranmasına səbəb olur.

Deməli, tərəflərin mediasiyaya müraciət etməsi üçün mediasiya subyektlərinə hüquqi imkanlar verən müvafiq normativ hüquqi aktlar mövcud olmalıdır (hüquqi əsas), həm də həmin subyektlərin öz üzərinə düşən hüquqi öhdəlikləri pozmaları nəticəsində başqalarına zərər yetirməsi nəticəsində yaranan mübahisələr olmalıdır (faktiki əsas).

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR VƏ İQTİBASLAR

1. Bu barədə ətraflı bax: Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. II cild / Filologiya elmləri doktoru, professor Ağamusa Axundovun redaktəsi ilə. Bakı, "Çıraq", 2000, s.235.
2. "ADR Center" in 4 x 4 matrisi barədə ətraflı bax: Leonardo D'Urso, Konstantin-Adi Qavri-la. Mediatorlar üçün mediasiya təlimi üzrə tədris vəsaiti. Bakı, ADR Center, 2020, s.44-45.
3. Bu barədə ətraflı bax: "Mediasiya haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2019, s.3.
4. Ətraflı bax: Leonardo D'Urso, Konstantin-Adi Qavri-la. Mediasiyanın əsas iştirakçılarının təlimi üçün tədris vəsaiti. Bakı, ADR Center, 2020, s.10-18.
5. Bu barədə bax: məsələn, Ruslan Mirzəyev. Mediasiya. Nəzəriyyə və Azərbaycan təcrübəsi. Bakı, ADR Center, 2020, s.16-30.
6. Bu barədə ətraflı bax: "Mediasiya haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2019, s.18-31.
7. Ətraflı bax: Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi / Naşir: B.C. Kərimli, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru. Bakı: «Hüquq Yayın Evi», 2016, s.268-273.
8. Bax: Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosessual Məcəlləsi / Naşir - B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2016, s.33-221.
9. Ətraflı bax: Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xəttəlar Məcəlləsi / Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru . Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2016, s.62-93.
10. Bax: Azərbaycan Respublikasının İnzibati-Prosessual Məcəlləsi / Naşir - B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2016, s.368-430.
11. Məcəllənin mətni üçün bax: <https://www.e-qanun.az/framework/46946> (29.02.2024-cü il).
12. Ətraflı bax: <https://www.e-qanun.az/framework/46943> (29.02.2024-cü il).
13. Ətraflı bax: "Vətəndaşların müraciətləri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Normativ hüquqi aktlar toplusu / Buraxılışa məsul: Kərimli B.C. Bakı: «Hüquq Yayın Evi», 2017, 136 c.
14. Bu barədə ətraflı bax: <https://constcourt.gov.az/az/decisions> (01.03.2024-cü il).
15. Mediasiyaya müraciət barədə ətraflı bax: məsələn, Ruslan Mirzəyev. Mediasiya. Nəzəriyyə və Azərbaycan təcrübəsi. Bakı, ADR Center, 2020, s.55-60.
16. Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik. Üçüncü nəşr (yenidən işlənmiş və əlavələr edilmiş). Bakı: «Günəş-B» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2016, s.147-148; Юридическая энциклопедия. Издание 5-е, дополненное и переработанное / Под ред. М.Ю.Тихомирова. М.:Юринформ-центр,2005, с.406.
17. Məhkəmə mediasiyası barədə ətraflı bax: MHQ (maddə 31) // "Mediasiya haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2019, s.26-27.
18. Mediasiya prosesinin tətbiqi üçün əsaslar barədə ətraflı bax: "Mediasiya haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2019, s.18-19.

ОСНОВЫ ПРОЦЕССА МЕДИАЦИИ: правовые аспекты

Этибар Али оглы Алиев,
член Конфедерации юристов Азербайджана, профессор кафедры ЮНЕСКО «Права человека и информационное право» Юридического факультета Бакинского государственного университета, доктор юридических наук.

электронная почта: a-etibar@rambler.ru,

телефон: +99450 220 24 42;

Гусейнова Фатима Этибар кызы,
Бакинский государственный университет, Юридический факультет, Кафедра международного частного права и европейского права, доцент, доктор философии по праву.

э-почта: lawyer.fatima85@gmail.com;

Лейла Эйтибар кызы Мирзаева,
судья Сумгайтского административного суда, юристь-правовед.

электронная почта: leylamirzayeva88@mail.ru

В научно-исследовательской работе авторы рассматривают правовые аспекты основ медиационного процесса в Азербайджанской Республике. Отмечается, что альтернативное разрешение споров, возникающих из гражданских и коммерческих, а также семейных, трудовых и административных правоотношений, осуществляется в порядке медиации. Процесс медиации включает в себя процесс принятия решений сторонами по спорному делу.

Под основами процесса медиации подразумеваются альтернативное разрешение споров и обращение к медиации, причины, анализ и динамика споров, этапы зарождения и разрешения споров, психологические барьеры разрешения споров, формы медиации, процесс медиации и его этапы, а также другие вопросы, связанные с осуществлением медиации; подразумевается система правовых норм, регулирующих подобные отношения. Процесс медиации регулируется соответствующими нормативными правовыми актами.

Ключевые слова: медиация, альтернативное решение, процесс медиации, правовые аспекты, медиативные отношения, стороны процесса медиации, медиатор.

FUNDAMENTALS OF THE MEDIATION PROCESS: legal aspects

Etibar Ali oglu Aliyev,
Member of the Azerbaijan Lawyers Confederation, Professor of the UNESCO Chair "Human Rights and Information Law", Faculty of Law, Baku State University, Doctor of Law.

mail: a-etibar@rambler.ru,

phone: +99450 220 24 42;

Fatima Etibar gizi Huseynova,
Baku State University, Faculty of Law Department of International Private Law and European Law, Associate Professor, doctor of philosophy in the field of law.

e-mail: lawyer.fatima85@gmail.com;

Leyla Eytibar gizi Mirzayeva,
judge of Sumgayit Administrative Court, jurist-lawyer.

e-mail: leylamirzayeva88@mail.ru

In the scientific research work, the legal aspects of the foundations of the mediation process in the Republic of Azerbaijan are considered by the authors. It is noted that alternative resolution of disputes arising from civil and commercial, as well as family, labor and administrative law relations is carried out through the mediation process. The mediation process includes the decision-making process of the parties in the dispute case.

The basics of the mediation process mean the alternative resolution of disputes and recourse to mediation, the causes, analysis and dynamics of disputes, the stages of dispute generation and resolution, psychological barriers to dispute resolution, the forms of mediation, the mediation process and its stages, as well as other issues related to the implementation of mediation. The system of legal norms regulating relations is understood. Mediation process is regulated by relevant normative legal acts.

Key words: mediation, alternative solution, mediation process, legal aspects, mediation relations, sides of the mediation process, mediator.

ARABULUCULUK SÜRECİNİN TEMELLERİ: hukuki yönler

Etibar Ali oğlu Aliyev,

Azərbaycan Avukatlar Konfederasyonu Üyesi, UNESCO "İnsan Hakları ve Bilgi Hukuku" Kürsüsü Profesörü, Hukuk Fakültesi, Bakü Devlet Üniversitesi, Hukuk Doktoru.

e-posta: a-etibar@rambler.ru,

telefon: +99450220 24 42;

Fatima Etibar kızı Hüseynova,

Bakü Devlet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Uluslararası Özel Hukuk ve Avrupa Hukuku Anabilim Dalı, Doçent, hukuk alanında felsefe doktoru.

e-posta: lawyer.fatima85@gmail.com;

Leyla Eytibar kızı Mirzayeva,

Sumgayıt İdare Mahkemesi hakimi, avukat.

e-posta: leylamirzayeva88@mail.ru

Bilimsel araştırma çalışmasında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde arabuluculuk sürecinin temellerinin hukuki yönleri yazarlar tarafından ele alınmaktadır. Hukuki ve ticari ilişkilerin yanı sıra aile, iş ve idare hukuku ilişkilerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların alternatif çözümünün arabuluculuk süreci yoluyla yürütüldüğü kaydedildi. Arabuluculuk süreci, uyuşmazlık halindeki tarafların karar verme sürecini kapsamaktadır.

Arabuluculuk sürecinin temelleri, uyuşmazlıkların alternatif çözümü ve arabulucuya başvurulması, uyuşmazlıkların nedenleri, analizi ve dinamikleri, uyuşmazlığın oluşması ve çözülmesi aşamaları, uyuşmazlık çözümünün önündeki psikolojik engeller, arabuluculuk biçimleri, arabuluculuk süreci ve sürecidir. arabuluculuğun uygulanmasına ilişkin diğer hususların yanı sıra, aşamaları, ilişkileri düzenleyen hukuk normları sistemi anlaşılmaktadır. Arabuluculuk süreci ilgili normatif yasal düzenlemelerle düzenlenir.

Anahtar kelimeler: arabuluculuk, alternatif çözüm, arabuluculuk süreci, hukuki boyutlar, arabuluculuk ilişkileri, arabuluculuk sürecinin tarafları, arabulucu.

